

scenariusz nr 2

TEMAT ZAJĘĆ: Jednostka wobec systemu totalitarnego.

Autor: dr Marcin Kowalczyk

Przedmiot: język polski

Grupa wiekowa: szkoły ponadpodstawowe

Czas realizacji: 1 godzina lekcyjna

Zagadnienia edukacyjne:

- Wybrane mechanizmy działania systemu totalitarnego.
- Patologie w relacjach jednostka – państwo.
- Wpływ systemu totalitarnego na życie codzienne jednostki.
- Totalitaryzm jako system niemoralny.
- Wierność sobie i uniwersalnym zasadom.

Cele operacyjne:

uczeń/ uczennica:

- zna cechy systemu totalitarnego,
- rozpoznaje totalitarne patologie w relacjach jednostka – państwo,
- omawia skrajne przypadki łamania praw człowieka przedstawione w tekstach kultury,
- znajduje wspólne wątki w biografjach Witolda Pileckiego, Winstona Smitha i Józefa K.,
- rozumie motywy kierujące jednostką przeciwstawiającą się totalitaryzmowi.

Formy i metody pracy: pogadanka heurystyczna, praca w grupach, elementy wykładu, praca z tekstem, dyskusja kierowana

Materiały pomocnicze: załączniki 1, 2

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel/-ka prosi uczniów, by jednym słowem określili rzeczywistość, w której przyszło działać Witoldowi Pileckiemu.

Przykładowe odpowiedzi: *straszna, przerażająca, bezlitosna, ekstremalna, smutna itp.*
(**Uwaga:** odpowiedzi mogą dotyczyć osobno okresu wojennego, powojennego lub obu).

Nauczyciel/-ka pyta uczniów o źródła negatywnych określeń. Uczniowie mówią o terrorze, zagrożeniu życia, niepewności, itp. Nauczyciel/-ka zwraca uwagę na rolę, jaką w dyskutowanej sytuacji odgrywa państwo, po czym wspólnie z podopiecznymi wyróżnia cechy systemu totalitarnego. Na tablicy pojawia się następujący zapis:

W systemie totalitarnym:

- jednostka jest całkowicie podporządkowana państwu,
- państwo dąży do sprawowania kontroli nad każdym aspektem życia jednostki,
- jednostka pozbawiona zostaje swobody działania, swobody myśli i wolności wyboru.

załącznik nr 1

2. Nauczyciel/-ka wskazuje, że w XX wieku powstało wiele dzieł opisujących doświadczenie totalitaryzmu z różnych perspektyw. Mają one jednak wiele cech wspólnych, dlatego pierwsze zadanie dotyczyć będzie zestawienia postaci z filmu „Raport Pileckiego” z bohaterem „Roku 1984” George’a Orwella, Winstonem Smithem. Nauczyciel/-ka rozdaje uczniom karty pracy (załącznik 1), prosząc, by wykonali następujące zadanie:

Wskaż sceny w filmie „Raport Pileckiego”, które w jakiś sposób łączą się z fragmentem „Roku 1984” George’a Orwella. Zwróć uwagę na uczucia i reakcje postaci oraz atmosferę panującą w świecie przedstawionym.

Po 10 minutach wybrani uczniowie przedstawiają wyniki swej pracy.

Przykładowe odpowiedzi: *Witold Pilecki, pisząc swe raporty, czuje się podobnie jak Winston Smith; Pilecki sporządza zapiski mimo strachu i grożącego mu niebezpieczeństwa; bohaterowie i bohaterki odczuwają nieustanny lęk przed aresztowaniem/zdemaskowaniem (boją się w domu i na ulicy); życie w totalitaryzmie wiąże się z ciągłym zagrożeniem życia (czuje to zarówno główny bohater filmu, jak i jego żona oraz znajomi).*

Wniosek: codzienność w systemie totalitarnym wiąże się z nieustanną kontrolą ze strony państwa i zagrożeniem dla wolności, a nawet życia jednostki.

3. Nauczyciel/-ka wskazuje, że jednym z ważnych wątków filmu „Raport Pileckiego” jest śledztwo wraz z procesem sądowym. Następnie pyta uczniów o najbardziej rażące uchybienia w obu tych procedurach.

Przykładowe odpowiedzi: *tortury, wymuszanie i fabrykowanie zeznań, fałszowanie protokołów, terroryzowanie najbliższych oskarżonego, stronnictwo.*

załącznik nr 2

Nauczyciel/-ka zwraca uwagę, że prócz tak drastycznych przejawów łamania podstawowych zasad procedury śledczej i sądowej w systemach totalitarnych (i nie tylko w nich) może również dochodzić do szeregu bardziej subtelnych naruszeń. Następnie dzieli uczniów na czteroosobowe grupy i prosi, by w podanym fragmencie „Procesu” Franza Kafki podkreślili te elementy, które ich zdaniem uniemożliwiają skuteczne dochodzenie sprawiedliwości (**załącznik 2**).

Przykładowe odpowiedzi:

*Niechaj K. nie zapomina, ciągnął dalej [adwokat], że **postępowanie sądowe nie jest jawne**, może ono na żądanie sądu być ujawnione, ale ustawa nie nakazuje jawności. Wskutek tego są także **akta sądu, przede wszystkim akt oskarżenia, niedostępne oskarżonemu i jego obronie**, nie wiadomo zatem na ogół, a przynajmniej nie wiadomo dokładnie, jaki kierunek nadać pierwszemu wnioskowi, właściwie przeto może on tylko przypadkiem zawierać coś, co ma znaczenie dla sprawy. W pełni trafne wnioski z przeprowadzeniem dowodów można opracować dopiero później, gdy w miarę przesłuchania oskarżonego poszczególne punkty oskarżenia i ich uzasadnienie zaczynają się zaznaczać wyraźniej albo można się ich domyślić. Wobec takich warunków obrona jest oczywiście w położeniu bardzo niekorzystnym i trudnym. Ale o to właśnie chodzi. **Obrona bowiem nie jest właściwie przez ustawę dozwolona, tylko tolerowana**, i nawet to, czy z odnośnego miejsca w tekście ustawy wynika przynajmniej tolerowanie jej, jest kwestią sporną. **Dlatego, ściśle biorąc, nie ma żadnych uznanych przez sąd adwokatów**, wszyscy, którzy przed tym sądem jako adwokaci występują, są w gruncie rzeczy tylko pokątnymi adwokatami. To naturalnie wpływa na cały stan adwokacki bardzo poniżająco i gdy K. następnym razem pójdzie do kancelarii sądu, może sobie, dla pełnego obrazu, obejrzeć także izbę adwokatów. Przypuszczalnie przerazi się towarzystwa, które się tam zbiera. Już wyznaczona im ciasna, niska komórka wskazuje na pogardę, jaką sąd ma dla tych ludzi.*

Wniosek: W systemie totalitarnym praktycznie nie obowiązuje zasada domniemania niewinności, a prawda nie ma żadnego znaczenia. Proces służy realizacji celów ważnych z punktu widzenia państwa, czego doskonałym przykładem jest śledztwo i proces Witolda Pileckiego.

4. Nauczyciel/-ka prosi chętnych uczniów o wskazanie, który z elementów systemu totalitarnego wydaje im się najgroźniejszy dla funkcjonowania jednostki. Uczniowie dzielą się osobistymi przemyśleniami.

Zadanie domowe:

W jakiej mierze i za pomocą jakich środków jednostka może przeciwstawić się totalitaryzmowi? W odpowiedzi uwzględnij biografię Witolda Pileckiego i własne przemyślenia (odpowiedź na pytanie na ok. 2000 znaków).

O autorze:

Marcin Kowalczyk – doktor, zatrudniony w Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, kulturoznawca, zajmuje się kulturą powojenną, w szczególności okresem realizmu socrealistycznego, a także kulturą popularną z uwzględnieniem zagadnień związanych z komiksem, literaturą i filmem science fiction oraz martial arts studies. Autor monografii „Tyrmand karnawałowy” oraz szeregu artykułów naukowych i popularnonaukowych. Publikowanych m.in. w „Pamiętniku Literackim”, „Kulturze Popularnej”, „Przeglądzie Humanistycznym”, „Przestrzeniach Teorii”, „Images” i „Kwartalniku Filmowym”.

Załącznik 1

Wskaż sceny w filmie „Raport Pileckiego”, które w jakiś sposób łączą się z fragmentem „Roku 1984” George’a Orwella. Zwróć uwagę na uczucia i reakcje postaci oraz atmosferę panującą w świecie przedstawionym.

Członkowie partii nie powinni zaopatrywać się w zwykłych sklepach (czyli „dokonywać transakcji wolnorynkowych”), lecz rozporządzenia tego nie przestrzegano zbyt surowo, gdyż wielu artykułów, takich jak sznurowadła i żyłki, nie sposób było zdobyć w żaden inny sposób. [Winston Smith] Rozejrzał się szybko po ulicy, a następnie wślizgnął do sklepiku i kupił zeszyt za dwa i pół dolara, nawet nie zastanawiając się po co. Niosąc go w teczce do domu, czuł się jak winowajca. Samo posiadanie czystego zeszytu mogło bowiem budzić podejrzenia.

Teraz zabierał się do pisania pamiętnika. Nie było to zakazane (nic nie było zakazane, gdyż wszelkie prawa dawno już zniesiono), ale nie wątpił, że jeśli go nakryją, dostanie karę śmierci lub przynajmniej dwadzieścia pięć lat ciężkich robót. Włożył do obsadki stalówkę i posadził przez chwilę, żeby ją oczyścić. Pióra, archaicznego narzędzia, rzadko używano nawet do składania podpisów, ale zdobył je – potajemnie i z pewnym trudem – ponieważ uznał, że piękny kremowy papier zasługuje na coś lepszego niż drapanie kopiowym ołówkiem. Prawdę mówiąc, nie nawykł do ręcznego pisania. Poza krótkimi notatkami na ogół dyktowało się wszystko do mowopisu; teraz jednak Winston z oczywistych względów nie mógł wykorzystać tego urządzenia do swoich celów. Zanurzył stalówkę w atramencie i zawahał się. Poczut skurcz kiszki. Skreślenie pierwszego słowa to decydujący krok. Drobnymi, niezgrabnymi literami napisał:

4 kwietnia 1984.

Fragmenty na podstawie wydania: G. Orwell, Rok 1984, przeł. T. Mirkowicz, Warszawa 1998.

Załącznik 2

Jakie elementy procedury sądowej opisane w podanym fragmencie Procesu Franza Kafki przeczą zasadą sprawiedliwego procesu? Podkreśl kluczowe fragmenty.

Niechaj K. nie zapomina, ciągnął dalej [adwokat], że postępowanie sądowe nie jest jawne, może ono na żądanie sądu być ujawnione, ale ustawa nie nakazuje jawności. Wskutek tego są także akta sądu, przede wszystkim akt oskarżenia, niedostępne oskarżonemu i jego obronie, nie wiadomo zatem na ogół, a przynajmniej nie wiadomo dokładnie, jaki kierunek nadać pierwszemu wnioskowi, właściwie przeto może on tylko przypadkiem zawierać coś, co ma znaczenie dla sprawy. W pełni trafne wnioski z przeprowadzeniem dowodów można opracować dopiero później, gdy w miarę przesłuchania oskarżonego poszczególne punkty oskarżenia i ich uzasadnienie zaczynają się zaznaczać wyraźniej albo można się ich domyślić. Wobec takich warunków obrona jest oczywiście w położeniu bardzo niekorzystnym i trudnym. Ale o to właśnie chodzi. Obrona bowiem nie jest właściwie przez ustawę dozwolona, tylko tolerowana, i nawet to, czy z odnośnego miejsca w tekście ustawy wynika przynajmniej tolerowanie jej, jest kwestią sporną. Dlatego, ściśle biorąc, nie ma żadnych uznanych przez sąd adwokatów, wszyscy, którzy przed tym sądem jako adwokaci występują, są w gruncie rzeczy tylko pokątnymi adwokatami. To naturalnie wpływa na cały stan adwokacki bardzo poniżająco i gdy K. następnym razem pójdzie do kancelarii sądu, może sobie, dla pełnego obrazu, obejrzeć także izbę adwokatów. Przypuszczalnie przerazi się towarzystwa, które się tam zbiera. Już wyznaczona im ciasna, niska komórka wskazuje na pogardę, jaką sąd ma dla tych ludzi.

Fragmenty na podstawie wydania: F. Kafka, Proces, przeł. B. Schulz, Warszawa 2014.

scenariusz nr 3

TEMAT ZAJĘĆ: Świat wartości jednostki i zbiorowości na przykładzie filmu „Raport Pileckiego”.

Autorka: dr Agnieszka Tomasik

Przedmiot: godzina wychowawcza

Grupa wiekowa: szkoła ponadpodstawowa

Czas realizacji: 2 godziny lekcyjne

Zagadnienia edukacyjne:

- Naród, ojczyzna, społeczeństwo – co znaczą te pojęcia?
- Prawa człowieka i obywatela.
- Interpretacja preambuły do Konstytucji RP.
- Rozważania na temat uniwersalnych wartości.
- Wątki patriotyczne w dziełach sztuki.

Cele operacyjne:

uczeń/ uczennica:

- poznaje język filmu,
- wnikliwie analizuje film „Raport Pileckiego”,
- wnikliwie analizuje preambułę do Konstytucji RP,
- dokonuje analizy relacji między bohaterami, wskazuje postawy obrazujące omawiane tematy,
- poznaje funkcje preambuły,
- analizuje i interpretuje teksty źródłowe i dzieła wizualne,
- odnajduje ideowe powiązania między tekstami kultury,
- kształci umiejętność trafnego argumentowania, refleksji nad zachowaniem swoim i innych,
- kształci umiejętność analizy języka filmu,
- ćwiczy umiejętność wypowiedzania swojego zdania w oparciu o fragmenty z filmu,
- potrafi analizować problemy etyczne w odniesieniu do filmu,
- kształci umiejętność empatii,
- dostrzega sytuację jednostki w grupie i grupy wobec jednostki,
- dostrzega zagadnienia etyczne, potrafi się do nich odnieść i zająć stanowisko etyczne,
- uwrażliwia się na pojęcie ojczyzny.

Formy i metody pracy: praca w grupie i na forum klasy, w zespole kilkuosobowym, w parze, samodzielnie; rozmowa w większej grupie, podejmowanie autorefleksji, wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych

Materiały pomocnicze: ekran i projektor, karty brystolu A1, flamastry, tablica lub flip-chart, sala do pracy w grupach i innych wariantach, film „Raport Pileckiego”

Przebieg zajęć:

1. Nauczyciel/-ka odczytuje preambułę do Konstytucji RP. Może też o to poprosić uczniów, np. aby każdy przeczytał po jednym zdaniu, ale **też może odtworzyć ją z nagrania, odczytywaną przez aktora Jerzego Radziwiłowicza:**

<https://www.facebook.com/watch/?v=10153463407158557>

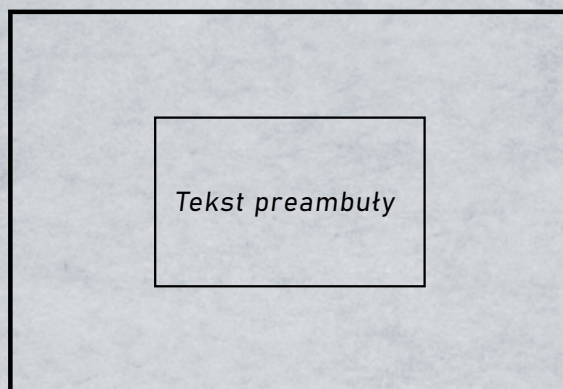
(źródło: Gazeta Wyborcza / Facebook, dostęp: 18.07.2023).

Preambuła do Konstytucji RP

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny, odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o Jej losie, my, Naród Polski - wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego - Polski, wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach, nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej, zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku, złączeni więzami wspólnoty z naszymi rodakami rozsianymi po świecie, świadomi potrzeby współpracy ze wszystkimi krajami dla dobra Rodziny Ludzkiej, pomni gorzkich doświadczeń z czasów, gdy podstawowe wolności i prawa człowieka były w naszej Ojczyźnie łamane, pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie, a działaniu instytucji publicznych

zapewnić rzetelność i sprawność, w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem, ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot. Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Następnie nauczyciel/-ka dzieli uczniów na grupy i sadza przy czterech różnych stołach. Na każdym z nich znajduje się karta wielkości flipcharta z naklejonym tekstem preambuły w środku:

Każda grupa ma trochę inne zadanie:

GRUPA 1:

Odczytajcie uważnie tekst preambuły i wokół niego opiszcie, kim są obywatele, którzy wypowiadają się w pierwszej osobie liczby mnogiej? Swoje notatki uzupełnijcie o odpowiednie cytaty z preambuły.

GRUPA 2:

Odczytajcie uważnie tekst preambuły. Wypiszcie wokół tekstu wszystkie wartości, do jakich odwołują się nadawcy wypowiedzi.

GRUPA 3:

Odczytajcie uważnie tekst preambuły. Znajdźcie wydarzenia z historii, do których odwołują się nadawcy. Wypiszcie je i zastanówcie się, jakie mają znaczenie, jeśli zostały wspomniane w nowej Konstytucji niepodległej Polski.

GRUPA 4:

Odczytajcie uważnie tekst preambuły. W tekście znajduje się pojęcie *wspólnota*. Zastanówcie się, czym charakteryzuje się ta wspólnota, jaka została opisana w preambule. Wszystkie swoje wnioski wypiszcie wokół tekstu.

3. Następnie nauczyciel/-ka prosi uczniów, aby skoncentrowali uwagę na bohaterach filmu i zastanowili się nad następującym zagadnieniem: W jaki sposób zagadnienia opisane w preambule są związane z wydarzeniami i bohaterami w oglądanym filmie?

Grupy pracują na tych samych arkuszach, gdzie uczniowie powinni powpisywać swoje komentarze z analizy filmu. W ten sposób powstają ilustracje – odwołania do konkretnych przykładów zachowań, dialogów filmowych, wydarzeń, np.: odwoławszy się do praw podstawowych i wolności, uczniowie następnie przejdą do sytuacji uwięzienia, przesłuchania i katowania Witolda Pileckiego.

4. Po wykonanej pracy uczniowie z nauczycielem /nauczycielką rozmawiają o poszczególnych zagadnieniach opisanych w filmie, bohaterach i różnych obliczach władzy. Jeśli coś historycznie jest trudne do zrozumienia, nauczyciel/-ka tłumaczy zawitości historii. Może też się posłużyć materiałami historycznymi.

5. Na koniec każdy z uczniów otrzymuje ksero preambuły do Konstytucji RP i podkreśla w tekście najważniejsze dla niego zdanie czy sformułowanie, a następnie przykleja do tablicy lub na ścianie. Powstaje galeria z podkreślonymi fragmentami. Uczniowie przechadzają się i odczytują, a nauczyciel/-ka zadaje pytanie poszczególnym z nich na forum, dlaczego akurat to zdanie/sformułowanie jest dla niego najważniejsze.

6. W finale lekcji nauczyciel/-ka zadaje pytanie: „Preambuła odnosi się zarówno do wielkiej historii całego narodu, jak i do małej historii poszczególnych jednostek. Wielka historia ma wpływ na jednostkę, a jednostka wpływa na historię. Obrazuje to film o Witoldzie Pileckim. Podsumowując nasze rozważania o historii, preambule i narodzie, odnieś życie Witolda Pileckiego do schematu:

Historyczna zależność:	Przykłady z życia Witolda Pileckiego:
Jednostka wpływa na historię,	
a historia	
wpływa na jednostkę.	

O autorce:

Agnieszka Tomasik – doktor nauk humanistycznych, dyrektor Zespołu Szkół Ogólnokształcących nr 8, koordynatorka innowacyjnego projektu doskonalenia nauczycieli „Kreatywna Pedagogika” w Gdańsku, konsultant języka polskiego w Centrum Inicjatyw Edukacyjnych w Kartuzach. Specjalizuje się w tworzeniu i popularyzacji TIK oraz nowoczesnych metod nauczania w oparciu o podstawy neurodydaktyki, psychologii pozytywnej i filozofii dialogu. Autorka koncepcji kształcenia: „nauczanie empatyczne”, „lekcja jako spotkanie” i „szkoła NUR-ków”, opartej na demokratycznej współpracy nauczycieli, uczniów i rodziców.

Opracowanie:

Zespół Edukacji Ferment Kolektiv

Korekta i redakcja:

Zespół Edukacji Ferment Kolektiv

Opracowanie graficzne:

Adam Romel